

gađaje i tendencije ocjenjivao s pozicija zaštite slavenskih i južnoslavenskih interesa.

U zadnjem poglavlju autor je prikazao uzroke i okolnosti zabrane *Slavenskog Juga* (199.-203.) koji je zabranjen po Jelačićevu nalogu nakon što je propašću parnice protiv *Slavenskog Juga*, početkom veljače 1850., propao pokušaj prividno zakonite zabrane lista. Slijede "Zaključak" (205.-209.) i "Prilozi" (211.-293.) podijeljeni u dvije skupine: u prvoj skupini autor donosi 16 dokumenata o zabrani *Slavenskog Juga* (211.-235.), a u drugoj cjelini objavljuje 20 najvažnijih članaka iz *Slavenskog Juga* (237.-239.). Na kraju knjige nalaze se "Objašnjenje manje poznatih izraza" (295.-298.), popis izvora i literature (299.-305.), kazalo osobnih (307.-310.) i zemljopisnih imena (311.-314.) te kratka bilješka o piscu (315.).

Knjiga Tomislava Markusa rezultat je vrlo dobrog poznavanja izvora i literature o problematici koju obrađuje, odlikuje ju vrlo kritičan odnos autora prema dosadašnjim rezultatima u historiografiji, sustavno, jasno i argumentirano izlaganje i donošenje brojnih novih zaključaka o problematici, koji možda neće biti općeprihvaćeni u historiografiji. Na neke od tih zaključaka sam ovdje ukazala. Međutim, ova je knjiga po mome mišljenju vrijedan doprinos istraživanju hrvatskog novinstva sredinom 19. stoljeća, a u nekim aspektima i hrvatskoga političkog pokreta 1848.-1849. godine i može korisno poslužiti u istraživanju političkih i društvenih aspekata hrvatske povijesti prevratničkih godina 1848. i 1849., ali i kao jedan od mogućih modela za istraživanje povijesti hrvatskog novinstva.

Vlasta Švooger

Korespondencija Strossmayer-Vanutelli 1881.-1887. Nakladnici: Hrvatski državni arhiv, Kršćanska sadašnjost te Dom i svijet, Zagreb 1999. 697 str.

U ediciji Monumenta vaticana croatica /Posebno izdanje 1/ i Croatica christiana /Fontes 14/, tiskana je knjiga pod navedenim naslovom. Uz pisma knjiga sadrži predgovor, uvod i na kraju kazalo imena. U originalu pisma su uglavnom pisana na latinskom. U knjizi se uz latinski tekst donosi i hrvatski prijevod.

Serafino Vannutelli bio je profesor kanonskog prava, građanskog prava i dogmatske teologije. Uz to bio je i diplomat Svete Stolice u Meksiku, Bavarskoj i Belgiji. Nuncij u Austro-Ugarskoj bio je od 1880. do 1887. godine. S njim se u tom razdoblju J. J. Strossmayer dopisivao i uspostavio vrlo prisne odnose. Iz te korespondencije nastala je i ova knjiga. Pisma Strossmayera i Vannutellija sačuvana su u Tajnom vatikanskom arhivu u fondu "Arhiv bečke nuncijature". Iz tog Arhiva u knjizi je tiskano ukupno 110 pisama. Od tog broja Strossmayer je napisao 89, a Vannutelli 22 pisma. Uz neka pisma tiskani su i prilozi koji temeljitije potkrepljuju sadržaj pisama.

Uspoređujući pisma vidljivo je da su Strossmayerova pisma opširnija i sadržajnije. Vannutelli Strossmayeru uglavnom odgovara sažeto, oprezno i diplomatski što je razumljivo jer je pazio da ga Strossmayerova stajališta o pojedinim

pitanjima ne dovedu u nezgodnu situaciju jer su vrlo često bila u koliziji sa stajalištima Svete Stolice i službene austrougarske politike.

Strossmayerova pisma sadrže najrazličitija pitanja crkvenog i političkog života u Hrvatskoj, ali i u cijeloj Monarhiji i na Balkanu.

Strossmayer Vannutellija obavještava o svemu što je po njegovu mišljenju nuncij u Beču tebao znati, očekujući njegovu intervenciju i pomoć bilo da se neke pojave spriječe ili pak da se usmjere u željenom smjeru. Korespondencija je sadržajno raznolika, u njoj se raspravlja o procesu sekularizacije (uopće i posebno u Hrvatskoj), čemu se Strossmayer oštro suprotstavlja svim idejama liberalizma, ateizma, materijalizma i slobodnog zidarstva koje on naziva framesunima. Od Vannutellija u svezi s tim traži da posreduje kod pape da se spriječi laicizacija društva. Po mišljenju Strossmayera liberalizam ruši i ugrožava kršćanstvo i kršćansku crkvu. Strossmayer se suprotstavlja i sekularizaciji bračnog prava u Ugarskoj i praksi ženidbe kršćana s protestantima i Židovima, po kojem u pravilu kršćani prelaze na protestantizam i židovsku vjeru, posebno prilikom rasta ve sklopljenog braka u u crkvi. Negoduje i protiv odstranjenja kontrole svećenstva u školama.

Strossmayer od Vannutellija traži da se zauzme za uklone iz nastave svi profesori koji se ne pridržavaju osnovnih kršćanskih dogmi. Tako upire sve snage da se spriječi izvođenje nastave Izidoru Kršnjavom na Sveučilištu u Zagrebu (Kršnjavi je bio izvanredni profesor na katedri za povijest kršćanske umjetnosti) zato što je sudjelovao u dvoboju s pravašem Milanom Pavlovićem. Do dvoboja je došlo nakon što je zastupnik Pavlović napao zastupnika Paukovića na sjednici Hrvatskog sabora. Zbog uvrede Pauković je izazvao Pavlovića na dvoboj u kojem je Izidor Kršnjavi trebao biti sekundant Pavloviću. Međutim, kad je u Maksimiru trebalo doći do dvoboja Pauković nije htio na borilište pod izlikom da "izazov njega kao čovjeka lošega glasa ne može prihvatiti". Budući da sekundanti nisu uspjeli udobrovoljiti Paukovića prema ustaljenom običaju s Pavlovićem se morao ogledati u dvoboju sekundant Kršnjavi. Dvoboj je održan 22. siječnja 1885. u Maksimiru. U dvoboju nitko nije stradao, oba sudionika na udaljenosti od 20 koraka s pištoljima su promašili cilj, na sreću obojice.

O dvoboju je pisao dnevni tisak. Po mišljenju zagrebačkog nadbiskupa kardinala Mihalovića više se pisalo protiv poglavara zagrebačkog sjemeništa Mije Smetiška nego protiv dvoboja i to zato što je Smetiško isključio Izidora Kršnjavog s nastave, zabranivši ujedno studentima polaziti njegova predavanja. Javnost se tom isključenju suprotstavila, smatrajući to napadom na slobodu ličnosti i povredu ljudskih prava. Istog je mišljenja bio i nadbiskup Mihalović i hrvatska vlada koja je prema zakonu jedina bila nadležna da Kršnjavog isključi s nastave.

U pismu, koji je u svezi s tim Strossmayer uputio Vannutelliju, 9. ožujka 1885. ističe se da prema crkvenim zakonima osoba koja je sudjelovala u dvoboju postupa protiv kršćanskih načela pa je zato i morala biti isključena s nastave ("dualanti su mogli smrtno stradati" kaže Strossmayer). Čitav se spor završio u korist Kršnjavoga, vlada i nadbiskup su ga zaštitili na veliko nezadovoljstvo Strossmayera.

Protiv Izidora Kršnjavoga Strossmayer je bio i onda kad se razgovaralo o imenovanju predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu pri banskoj vladi. Jedan od kandidata na to mjesto bio je i Kršnjavi. U svezi s tim Strossmayer piše Vannutelliju 13. svibnja 1885. pismo u kojem izražava mišljenje da sadašnji predstoj-

nik Vončina "ne vrijedi mnogo", ali da će I. Kršnjavi koji je za to mjesto predviđen "biti još gori". Strossmayera je posebno smetalo što su nakon isključenja Kršnjavoga s nastave liberalne novine (on ih naziva "židskim novinama") *Pester Lloyd* pisale ružno i uvredljivo protiv Katoličke crkve i njezinih zakona. Vlada i tisak, kaže Strossmayer, postupak protiv Kršnjavoga poistovjećuju s "duhom fanatizma i srednjovjekovnog mraka", što je suprotno s duhom snošljivosti i tolerancije.

Strossmayer se ljuti na tisak koji odnose u hrvatskim sjemeništima smatra "posljednjim pribježištima i špiljama vjekovnih tmina". U oba slučaja i u nizu drugih slučajeva Strossmayer osuđuje postupke nadbiskupa Mihalovića i banske vlade koji su se uvijek opredjeljivali suprotno njegovim stajalištima. Osuđuje ih za podržavanje laicizacije društva. Imputira Mihaloviću nepoznavanje crkvenih zakona i crkvenog prava, upozorava na njegovo štetno povezivanje s mađarskim vlastodržcima koji rade protiv interesa Hrvatske i Hrvata kao i Katoličke crkve koja ugađa Židovima, protestantima, slobodnim zidarima i slično.

U mnogim pismima upućenim Vannutelliju, Strossmayer se negativno izražava o Židovima. Smatrao je da su oni predvodnici socijalističkih, liberalnih, ateističkih i materijalističkih opredjeljenja i predvodnici slobodnog zidarstva i masonerije. Vannutelliju piše protiv svećenika Činčeka koji je bio prisutan "obrezanju židovskog dječaka i to u židskoj kući". Sablaznošću smatra njegovu dozvolu da na Veliki petak u župnoj crkvi židovski rabin obrezuje dječaka. Osvrćući se na to pitanje autor predgovora ove knjige smatra da Strossmayerove izraze protiv Židova čitatelj treba uzeti "cum grano salis", strogo u povijesnom kontekstu te ih s te osnove i ocjenjivati.

Velik dio knjige odnosi se na problem jedinstva kršćanskih crkava i njihova sjedinjenja, naravno pod vodstvom pape. Bila je to ideja Strossmayerova života i vodilja od mladosti do smrti. Jedinstvo kršćanskih crkava Strossmayer je smatrao nužnim da se spriječi jačanje i pobjeda materijalizma i ateizma. Jedinstveno kršćanstvo, po mišljenju Strossmayera, trebalo se sučeliti s rastućim "bezbožjem, društvenim neredom i moralnim rasulom". U toj zadaći, Strossmayer je Hrvatima namijenio važnu ulogu (kako kaže "providnosnu"). Zato piše Vannutelliju kako Hrvate treba jačati, a ne slabiti, što čini austrougarska politika prepuštajući ih Mađarima ("raznim državnim činovnicima mahom protestantima"). Strossmayer je smatrao da će se sjedinjenjem kršćanskih crkava osnažiti kršćanstvo i religioznost uopće. Ne mogavši pri tome izbjeći politiku, sukladno svojim stajalištima on nastoji "ispreplesti interese politike raznih slavenskih država i poistovjetiti ih približavanju crkvenog jedinstva". Na njegovu veliku žalost, ta nastojanja nije podržavala Rimski kurija na čelu s papom, ali ni austrougarska politika.

Koliko su mu mogućnosti dopuštale, Strossmayer se svim snagama suprotstavljao svim imperijalizmima koji su ugrožavali Hrvatsku, posebno se suprotstavljao nasrtajima mađarskog imperijalizma. Da to spriječi u crkvenim okvirima zalaže se za provedbu takve crkvene organizacije u Hrvatskoj u kojoj bi zagrebačka metropolija bila središte hrvatske Katoličke crkve u koju bi bila uključena i Bosna i Hercegovina. U sklopu te metropolije sastajali bi se biskupi na sinodama i donosili odluke o organizaciji vjerskog života. Opasnost za slabljenje Hrvatske Strossmayer je vidio u zakonima koji su dopuštali brakove kršćana i Židova te protestanata koji su u Ugarskoj bili dopušteni. Tražio je zabranu takvih brakova jer su hrvatski građani odlazili u Ugarsku sklopiti brak, prešavši na

židovstvo ili protestantizam, a nakon braka vraćali su se u Hrvatsku. Takvu praksu obično su koristili oni koji su se nakon zaključenoga kršćanskog braka rastajali, a kako se nisu mogli više ženiti po crkvi sklapali su novi građanski brak prešavši na židovstvo ili protestantizam.

Suprotstavljao se tomu da se bosanski klerici školuju u Mađarskoj. Umjesto školovanja u mađarskim sjemeništima traži da se školuju u Hrvatskoj. Negoduje što u Bosni austrijsko i mađarsko činovništvo onemogućuje prelazak s muslimanske vjere na katoličanstvo i što se protežiraju pravoslavni. Vjerovao je da bi se dozvolom tog prelaska ispravilo ono što se dogodilo za vrijeme osmanske vlasti kada su kršćani prelazili i prihvaćali muslimansku vjeru.

Strossmayer se posebno zalagao za ostvarenje južnoslavenske povezanosti koja je trebala biti u funkciji ostvarenja jedinstva kršćanskih crkava. U pismima upućenim Vannutelliju daje smjernice i upute Svetoj Stolici kako i na koji način poticati i osnažiti vjerski život katolika u Srbiji i Crnoj Gori. U svezi s tim uspostavlja kontakte s najvišim funkcionarima navedenih država pa i njihovim vladarima. Piše Vannutelliju o nužnosti zaključivanja konkordata s tim državama i piše njihove nacрте. U tome je doživio veliko razočaranje sa srpskom politikom knezom (kraljem) Milanom kao i odnosom pravoslavni u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Ugarskoj prema njegovim idejama. Posebno je bio razočaran njihovom antihrvatskom politikom i njihovim povezivanjem s mađaronima kao i infiltracijom u strukturu državne vlasti za Khuenove vladavine.

Iz pisama upućenih Vannutelliju vidljivo je da je Strossmayer preko njega pokušavao rješavati neka crkvena kadrovska pitanja, opisujući mu karakterne osobine pojedinih kandidata za kanonički izbor, biskupski izbor, ravnateljsku funkciju, visoki činovnički položaj u državnoj upravi, profesorsko zvanje na sveučilištu i slično. Pri tome je svakako nastojao spriječiti izbor i imenovanje onih za koje je smatrao da svojim znanjem, moralom, duhovnošću ili političkim opredjeljenjem mogu štetiti hrvatskim interesima i interesima Katoličke crkve.

Treba se diviti Strossmayeru koji je s toliko volje i snage nastojao ostvariti svoje ideale. Iako u godinama (sedamdesetogodišnjak) piše opširna pisma, putuje, sastaje se s mnogim poznatim ličnostima, sve u cilju ostvarenja ideala jedinstva kršćanskih crkava, prosperiteta hrvatskog naroda i snaženje uloge Katoličke crkve u društvu.

Knjiga o kojoj je riječ prvorazredni je dokument za poznavanje J. J. Strossmayera u ulozi kreatora politike koja se suprotstavljala službenoj politici austrougarske vlasti te kao izvršna dopuna dosad nepoznatog nam Strossmayera. Zato će ova knjiga dobro doći svima koji žele detaljnije upoznati njegovu osobu i po mnogo čemu kontroverznu ličnost. Ova će knjiga dobro doći onim znanstvenicima koji se zanimaju za dublje proučavanje Strossmayerovih stajališta s obzirom na ostvarenje jedinstva kršćanskih crkava, pitanje sekularizacije i odnosa Strossmayera prema demokratizaciji društva u cjelini.

Franko Mirošević